

УДК 378.147

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ В ТЕХНІЧНИХ ВНЗ: ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД

Кузьміна Л.В., к. пед. н.,
доцент кафедри українознавства

Харківський національний університет радіоелектроніки

У статті викладені підходи до особистісно орієнтованої технології формування професійного мовлення студентів. Розкриті можливості використання інтерактивних методів у навчанні українського професійного мовлення в технічному ВНЗ. Розглянуті особливості організації особистісно орієнтованого навчання української мови, в якому студент має змогу проявити вибірковість до предметного матеріалу, форм роботи й виду діяльності.

Ключові слова: *особистісно орієнтований підхід, інтерактивні методи, диференційне навчання, ключові компетентності, комунікативна компетентність.*

В статье изложены подходы к личностно ориентированной технологии формирования профессиональной речи студентов. Раскрыты возможности использования интерактивных методов в обучении украинской профессиональной речи. Рассмотрены особенности организации личностно ориентированного обучения украинскому языку, при котором студент имеет возможность проявить избирательность к учебному материалу, формам работы и виду деятельности.

Ключевые слова: *личностно ориентированный подход, интерактивные методы, дифференцированное обучение, ключевые компетентности, коммуникативная компетентность.*

Kuzmina L.V. THE TEACHING OF PROFESSIONAL UKRAINIAN AT TECHNICAL UNIVERSITIES: PERSONALLY ORIENTED APPROACH

This article deals with the approaches to the personality-oriented students' professional speech forming technology. The peculiarities of organization the personality-oriented students' Ukrainian language learning, where student has an opportunity to choose the subject material, forms of work and kinds of activities are considered in this article. Peculiar application of interactive methods to the teaching of professional Ukrainian at a technical university has been discussed.

Key words: *personality oriented approach, interactive methods, differentiated learning, key competencies, communicative competence.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування вищої освіти компетентнісний підхід є одним із пріоритетних в організації комунікативної підготовки випускників, а викладання української мови спрямовано на виконання головної мети філологічної дисципліни – виховання мовної особистості, яка володіє системою знань, умінь і навичок, що забезпечить високий рівень спілкування в різних ситуаціях [5, с. 56]. У лінгводидактиці, на жаль, і досі немає єдиного підходу щодо визначення поняття «комунікативна компетентність» і розуміння її складників. Вивчивши різні погляди на зміст комунікативної компетентності, зокрема погляди Ф. Бацевича, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіної, О. Казарцевої, К. Климової, Л. Мацько, М. Пентилюк, Т. Симоненко та інших вчених, доходимо висновку, що комунікативна компетентність – це системне поняття, яке містить спеціальні знання та навички, необхідні для досягнення прагматичного впливу та успіху в спілкуванні. Слушною є думка Н. Голуб про те, що компетентність має диференціюватися відповідно до віко-

вої категорії тих, хто навчається [1, с. 3]. Тому у вищій школі мовна дисципліна має підпорядковуватися розвитку професійної комунікативної компетентності (далі – ПКК) – сформованої якості особистості, що передбачає наявність умінь орієнтуватися в різних професійно-мовленнєвих ситуаціях, вільно володіти мовою як системою й репертуаром професійних мовленнєвих жанрів, правильно вживати фахову термінологію та інші мовні засоби, усвідомлювати й ефективно реалізовувати свою «соціальну роль» у професійному спілкуванні, самостійно працювати над удосконаленням власного мовлення. У структурі ПКК майбутніх фахівців виокремлюємо такі складові, як мовна, мовленнєва, термінологічна, соціокультурна, соціолінгвістична (предметні компетентності), інтерактивна, дослідницька, творча, самоорганізаційна (загальні компетентності). Сформувати й розвинути зазначені компетентності без запровадження особистісно орієнтованого підходу неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базою для творчого осмислення

й запровадження особистісно орієнтованого підходу до навчання мовної дисципліни в технічному ВНЗ стали праці українських і зарубіжних психологів, педагогів та методистів І. Бега, Є. Бондаревської, Л. Варзацької, О. Газмана, О. Заболотської, І. Зимньої, С. Кульневича, О. Кучерук, Н. Остапенко, А. Плігіна, І. Прокопенка, В. Рибалки, О. Савченко, В. Серикова, А. Фурмана, І. Якиманської та ін. Серед основних завдань особистісно орієнтованого навчання дослідники виокремлюють забезпечення оптимальних умов для різнобічного розвитку кожного студента, врахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, захоплення самостійності в навчанні, самопізнання й саморозвитку. Але попри значний інтерес учених до особистісно орієнтованого підходу, досі залишається актуальною проблема розроблення дидактичного інструментарію технології особистісно орієнтованого навчання.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, які полягають в розгляді основних методичних рішень щодо ефективного запровадження особистісно орієнтованого підходу й аналіз інтерактивних методів, що сприяють реалізації компетентнісного навчання мови в технічному ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як слушно зазначає А. Плігін, особистісно орієнтований тип освітнього процесу передбачає, що метою освіти є розвиток особистості й індивідуальності студента; процеси навчання взаємно узгоджуються з урахуванням механізмів пізнання, особливостей розумових й поведінкових стратегій студентів, а взаємини викладач – студент побудовані на принципах співпраці й свободи вибору [6, с. 49]. Наведена думка підтверджує, що особистісно орієнтований підхід не лише ґрунтується на змінах у ставленні до студента, поваги до нього як особистості, а й позначається на всіх компонентах педагогічного процесу.

За концепцією В. Серикова, особистісно орієнтоване навчання ґрунтується на створенні ситуації вільного міжсуб'єктного спілкування в освітньому процесі [7]. Тому першочерговим завданням викладача є створення умов для розкриття й розвитку суб'єктного досвіду студентів, їхніх когнітивних, креативних, світоглядних та духовних якостей. Основним вихідним положенням для реалізації особистісно орієнтованого навчання вбачаємо постійне узгодження та взаємодію індивідуального й суспільного досвіду студентів. Особистісно орієнтований підхід щодо формування

ПКК буде реалізованим повною мірою за умови організації навчання на діяльній основі, у якому студент убаचाє сенс особистісно стверджувальних цінностей. Колективна форма навчання дозволить реалізувати природне прагнення особистості до спілкування, взаємодопомоги й співпраці, розвинути активну діяльність (планування, рефлексію, самоконтроль і взаємоконтроль). Ефективність колективного навчання доводить і психологічна наука. Ученими визначено, що людина формується й розвивається не під впливом середовища, а за умови своєї активної діяльності, стаючи його суб'єктом (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонт'єв С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн).

Особистісно орієнтований підхід до формування ПКК передбачає запровадження таких положень, як:

- організація модульного навчання як технологічного процесу, в якому реалізуються етапи спільної діяльності студентів і викладача: цілевизначення, планування, реалізація цілей, оцінка й аналіз результатів діяльності;

- створення позитивної установки й стійкої внутрішньої мотивації до навчальної діяльності на кожному етапі освітнього процесу;

- проектування варіативних навчальних програм, що надають студентам можливість вибору завдань, форм і способів їх виконання;

- реалізація необхідних і взаємопов'язаних компонентів процесу особистісного розвитку студентів: індивідуалізації та соціалізації;

- організація самооцінювання й саморегулювання студентами результату власної навчальної діяльності;

- добір навчального матеріалу з урахуванням мовних знань, мовленнєвих умінь майбутніх фахівців, їхніх пізнавальних можливостей.

Реалізуючи принцип гнучкості навчання, ми намагаємося забезпечити варіативність змісту, засобів, форм, видів навчання, контролю. Відповідно до цього принципу створено трирівневу програму, що передбачає засвоєння навчального матеріалу кожним студентом у зоні його ближнього розвитку на основі особливостей його суб'єктного досвіду. Рівнева програма, що містить репродуктивний, конструктивний і творчий рівні засвоєння знань, має низку переваг: дозволяє кожному студенту організувати своє навчання таким чином, щоб максимально використати власні здібності, знання та вміння; допомагає викладачу ефективно працювати з різними категорія-

ми студентів, організовуючи диференційну аудиторну роботу; надає студентам змогу обирати спосіб навчальної діяльності (письмове або усне завдання; індивідуальне виконання, парне чи в групі; самостійно або за допомогою опорних схем; виклад у формі конспекту, схеми, тез, таблиці або інший спосіб фіксування вивченого матеріалу); дає змогу організувати диференційну самостійну роботу студентів.

Розроблена рівнева система вправ і завдань дає змогу ефективно запроваджувати особистісно орієнтований підхід, забезпечує свідомий розвиток умінь і навичок професійної комунікації.

Методика викладання мовних дисциплін надає перевагу інтерактивним методам навчання. Про це свідчать численні публікації вчених (Г. Бондаренко, Л. Варзацької, Є. Голобородько, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Денищич, І. Довженко, І. Дроздової, К. Климової, О. Кучерук, Л. Мамчур, В. Михайлюк, Н. Остапенко, О. Попової, Т. Рукас, В. Сидоренко, А. Фасолі та ін.). На думку Т. Паніної та Л. Вавілової, інтерактивне навчання – це спосіб пізнання, що здійснюється у формах спільної діяльності тих, хто навчається: всі учасники навчального процесу взаємодіють один з одним, обмінюються інформацією, разом вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег і власну поведінку, занурюються в реальну атмосферу ділової співпраці щодо вирішення проблем [3, с. 8]. За умови запровадження інтерактивних методів особистісно орієнтована взаємодія – це спільна діяльність викладача й студентів, спрямована на взаємопізнання й взаєморозуміння, обмін навчальною інформацією та організацію спільних дій, досягнення результату діалогічної комунікації, що передбачає продуктивну творчу діяльність усіх суб'єктів взаємодії, прийняття спільних рішень, формування, саморегуляцію й саморозвиток кожного студента [8, с. 10]. Серед найбільш ефективних для формування професійної комунікативної компетентності студентів технічних ВНЗ виокремлюємо такі методи: аналіз і моделювання комунікативних ситуацій, колективний пошук ідей, дискусія, диспут, ділова гра, комунікативний тренінг, метод проектів. Розглянемо особливості деяких з них.

Метод *аналізу комунікативних ситуацій* потребує від студентів уміння формулювати й вирішувати комунікативну проблему в певній обстановці. У ході розв'язання завдання майбутньому фахівцю необхідно виявити особливості ситуації, визначити проблему, її сутність і колективно встановити шляхи раціонального вирішення проблеми. Наведемо приклад цього методу.

Виконайте роль експерта. Ознайомтеся з наведеною ситуацією. Дайте учасникам мікрогрупи поради щодо проведення бесіди. Комунікативна ситуація: студент пропустив значну кількість занять. Заступник декана викликав його та старосту групи на бесіду. Завдання студента: відповісти на запитання старости й заступника декана, пояснити причини пропусків, оформити пояснювальну записку на вимогу заступника декана. Завдання старости: напередодні провести бесіду зі студентом; з'ясувати причини відсутності на заняттях. Завдання заступника декана: висловитися щодо обов'язкового відвідування занять студентами й необхідності підтверджувати відсутність медичними довідками.

Поміняйтеся з іншим експертом мікрогрупами. Прослухайте бесіди й проаналізуйте їх за таким алгоритмом:

- відповідність діалогу темі й ситуації спілкування;
- правильне інтонаційне оформлення реплік;
- загальне дотримання показників мовленнєвої культури;
- наявність смислових частин діалогічного тексту;
- залучення невербальних засобів впливу на співбесідника;
- використання формул мовленнєвого етикету;
- дотримання нормативності мовлення;
- висновки – відповідь на питання «Які ознаки культури мовлення було порушено (логічність, чіткість, доречність, точність, правильність, чистота, виразність, змістовність)?». Загальна оцінка бесіди.

Метод моделювання типових комунікативних ситуацій реалізується в різноманітних завданнях, що спираються на ситуації, узяті з майбутньої професійної діяльності студентів. Наведемо приклад завдань, що запроваджуються в контексті цього методу.

Зробіть стисле повідомлення «Процес розкислення рейкової сталі», використовуючи наведену інформацію. Для розкислення сталі застосовуються комплексні феросплави, що забезпечують підвищену чистоту металу: а) кремній + кальцій + ванадій (КМК) – строк експлуатації збільшується на 30%; б) кремній + титан + магній (Азовсталь) – строк експлуатації збільшується до 20–25%; в) кремній + кальцій + цирконій (НТМК) – строк експлуатації збільшується на 15%.

Побудуйте ділову телефонну розмову тривалістю 5 хвилин, у якій беруть участь начальник дистанції колії і начальник відділу земельного полотна (ініціатор розмови). Причиною розмови є пошкодження

земельного полотна, що сталося внаслідок поведінки. Мета спілкування – висловити прохання про надання технічної допомоги для ремонту аварійної ділянки. Наведіть типові мовні звороти, що можуть бути використані обома учасниками ділової бесіди.

Для вдосконалення методики формування комунікативної компетентності у ВНЗ важливе значення мають *дискусія* і *диспут*. Саме дискусійна форма взаємодії тих, хто навчається, формує їхні метакомпетентності: комунікативну й інтерактивну культуру, розвиває навички вербалізації й уміння слухати, навчає доводити свою думку цілеспрямовано, але коректно, за рахунок вагомої аргументації та контраргументації [4, с. 78]. Диспут з теми «Запровадження високошвидкісних пасажирських поїздів в Україні: проблеми й перспективи» передбачає ґрунтовну позааудиторну навчальну роботу студентів у мікрогрупах: самостійне вивчення періодичної літератури з проблеми, підготовка виступів («Досвід розвитку високошвидкісних поїздів в інших країнах», «Обсяги та якість швидкісних залізничних перевезень в Україні: кінець ХХ – перше десятиліття ХІХ ст.», «Запуск високошвидкісних поїздів Hyundai в Україні: запитання та відповіді»), з'ясування значень нових термінів, опрацювання сайту Укрзалізниці, створення засобів унаочнення (діаграми «Топ-5 найшвидших потягів світу» й «Обсяги швидкісних залізничних перевезень в інших країнах», графік «Розвиток швидкісного руху потягів в Україні», комп'ютерні слайди). Таким чином, під час диспуту, окрім предметних, формувалися й загальні компетентності студентів: інтерактивна, дослідницька, творча й самоорганізаційна.

Практичне втілення особистісно орієнтованої взаємодії може бути досягнуто за допомогою *тренінгу* – особливого методу, спрямованого на вирішення завдань, пов'язаних із моделюванням, проектуванням, прогнозуванням і перетворенням психологічних характеристик як індивіда, так і групи [2, с. 228]. Цінністю тренінгу як парної або групової взаємодії є його вплив на три основні аспекти особистості: когнітивний, емоційний, поведінковий [4, с. 114–115]. Наприклад, студентам пропонуємо взяти участь у комунікативному тренінгу «Добери формулу мовленнєвого етикету». Учасники поділяються на пари: одна пара пропонує ситуацію професійного спілкування, інші пари її моделюють. Після прослуховування діалогів організовується фронтальне обговорення, під час якого з'ясовується, який варіант був найкращим і чому. Здійснюючи

процес комунікації, його учасники опановують важливі соціальні навички поведінки, прийняті в сучасному суспільстві.

На безпосереднє оволодіння навичками вербальної й невербальної комунікації спрямований тренінг «Етика розв'язання конфліктних ситуацій у сфері професійної діяльності». Тренінг містив такі етапи: 1) набуття знань; 2) демонстрація, 3) застосування. Методи, що входили до його складу, мали активний та інтерактивний характер, а вправи й завдання залучали до роботи всіх студентів. На етапі набуття знань ми намагалися створити максимально комфортний для студентів емоційний клімат, а також продемонструвати проблеми, що виникають у діловому спілкуванні, і шляхи їх подолання. Для цього було запропоновано такі прийоми:

– «сліпе слухання», мета якого полягає в невимушеній навчальній атмосфері продемонструвати неефективність передачі інформації без зворотного зв'язку;

– «скажи, щоб я тебе зрозумів», метою якого було формування у студентів навичок вербального й невербального впливу на співбесідника, що демонструє негативне ставлення до спілкування;

– «дзеркало», де кожний учасник спілкування аналізував вербальну й невербальну поведінку партнера й визначав, чи досягнуто мету спілкування;

– «гвалт», мета якого – подолання шумового супроводу в аудиторії.

Важливою умовою ефективності особистісно орієнтованого підходу є організація рефлексивно-оцінювального етапу, що передбачає впровадження посткомунікативних завдань на опрацювання вмінь удосконалювати мовленнєву діяльність. Ми прагнемо, щоб студенти більш активно залучалися до самоаналізу й взаємоаналізу, самокорекції й взаємокорекції. Аналізуючи власне або чуже мовлення вдома, студенти оформляють звіти, редагують письмові тексти чи аудіозаписи. Виконуючи цю роботу, вони працюють з додатковими джерелами (словниками, мовними сайтами, навчальними посібниками тощо). Отже, рефлексивно-оцінювальний етап сприяє насамперед розвитку мовної, мовленнєвої, дослідницької та самоорганізаційної компетентностей.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в статті розглянуто чинники, що сприяють ефективному запровадженню особистісно орієнтованого навчання професійного мовлення студентів технічних ВНЗ: створення варіативних навчальних програм з дисципліни, організація модульного навчання, формування стійкої вну-

трішньої мотивації до навчальної діяльності й широке запровадження інтерактивних методів, заснованих на знаннях індивідуальних особливостей і здібностей кожного студента. За умови особистісно орієнтованого підходу студенти стають суб'єктами навчального процесу. Вони вчаться самостійно планувати власну діяльність, обирати види роботи та способи її виконання, оцінюють групові та індивідуальні результати, залучаються до рефлексивної діяльності. Особистісно орієнтоване навчання сприяє не лише формуванню ПКК студентів, але й їхньому суб'єктному вихованню, розвитку когнітивних, творчих і світоглядних якостей.

Ця стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми запровадження особистісно орієнтованого підходу. Подальшого дослідження потребує проблема створення електронного посібника, створеного за принципами гнучкості, диференціації та індивідуалізації навчання мовної дисципліни в технічному ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голуб Н. Компетентнісне навчання української мови в загальноосвітній школі: проблеми й перспекти-

ви / Н. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2014. – № 7. – С. 2–6.

2. Дроздова І. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ : [монографія] / І. Дроздова. – Х. : МНАМГ, 2010. – 320 с.

3. Панина Т. Современные способы активизации обучения : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Т. Панина, Л. Вавилова ; под ред. Т. Паниной. – 4-е изд., стер. – М. : Академия, 2008. – 176 с.

4. Панфилова А. Инновационные педагогические технологии: активное обучение : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / А. Панфилова. – М. : Академия, 2009. – 192 с.

5. Пентилюк М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей / М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.

6. Плигин А. Личностно-ориентированное образование: история и практика : [монография] / А. Плигин. – М. : «КСП+», 2003. – 432 с.

7. Сериков В. Содержание и функции учебника в системе личностно ориентированного образования / В. Сериков // Современный вузовский учебник: проблемы и решения. – Волгоград : ВА МВД России, 2001. – С. 13–16.

8. Сидоренко В. Технологія кооперативного навчання в процесі формування комунікативної компетентності учнів 5–7 класів (дидактичний інструментарій) / В. Сидоренко // Українська мова і література в школі. – 2014. – № 8. – С. 8–15.